is alaposan foglalkozni, hogy ilyen és hasonló munkák ne születhessenek meg.

Térjek rá, immár röviden arra, hogy mit nyújthat a politika tudománya a gazdaságnak. Nem az érdekes most, hogy miként van jelen az állam a gazdaság világában, hogy gazdasági szereplőként miként viselkedik az állam. A kérdés az, hogy mit várunk/várhatunk el az államtól, milyen feladatok hárulnak az államra? A gondviselő állam tehervállalása széles körű, a polgárnak gondját viseli. Az éjjeliőr-állam felügyeleti feladatot vállal, szerepét szűken értelmezi. Nem kívánok a kérdés fejlődéstörténetén végighaladni, az alapdilemma a leírtakból kiderül: mit, mennyit vállaljon a politika intézményrendszere. Ideális esetben a politikacsinálás sok szereplő társadalmi önigazgatása, de jeleztük ennek a korlátait. Akkor pedig külön meg kell határozni, milyen szabályozó és támogató szerepet kell szánni a politikának (államnak) a gazdaság vonatkozásában. Az ugyanis világos, hogy sem a jogrendszer, sem a pénzügyi rendszer, sem a közigazgatás rendszere nem zárható ki a képletből, pedig mindhárom a politikához kötődik.

Első megállapításunk, hogy a politika világa megnyílik, más tényezőkkel együtt hoz döntéseket. Például egy atomerőmű esetében a politika a tudomány és a gazdaság tényezői nélkül nem dönthet. Az állam ilyenkor sem éjjeliőr, sem gondviselő – hanem partner. Egyike a hálózat meghatározó elemeinek. R. Dahl jelzi – utaltam rá az előadás elején –, hogy egyesek felteszik a kérdést: szükség van-e demokráciára a gazdasági életben? „Szemtelen” kérdés, hiszen a gazdaság nem politika szabályai szerint hozza döntéseit, egy tulajdonos esetében legitimitásról szólni értelmetlen dolog. A céget nem kormányozni kell, hanem vezetni. Az is érdekes kérdés: van-e munkahelyi egyenlőség? A termelés világába nem vihetők be a demokrácia procedúrái, legfönnebb bizonyos szociális vonatkozásokat illetően. Ami vitathatatlan: a közpolitika hatására a vezetés jellege változik meg, kialakul az alkalmazott véleménymondó szabadsága és felelőssége. Az alkalmazott nem sima beosztott – partner.

Végezetül arról beszélek, hogy fatalitás-e a demokrácia. Hubert de Mirleau teszi fel a kérdést, és tovább is megy: miként tételezzük ezt a fatalitást? Hogy számunkra a demokrácia cél vagy eszköz. Ha szabadságjogokról beszélünk, ha az értékekről beszélünk, ha az alapfokon kijáró tiszteletről beszélünk, különböző idegen elemek, itt az idegent nem megbélyegzésként használom, hanem más kultúrájú elemek jelennek meg egy közösségben, s azoknak milyen joguk van, továbbá ha a közvélemény hatásáról beszélünk, akkor világos, hogy fatalitás a demokrácia, nem élhetünk nélküle.

Mit biztosít a demokrácia? Esélyt arra, hogy a kérdéseket helyesen fogalmazzuk meg. Hogy lássuk, a felelősség és a döntés nem lehet általános. Sartori, a demokráciaelméletnek élő klasszikusa, tételesen kimondja azt, amire már utaltam: a demokrácia legitimitás-elvként győzött. Amire ma nem kerül demokrácia-címke, az társadalmilag eladhatatlan. A kérdés csak az, hogy mit címkézünk fel a demokrácia legitimitás-elvével, és hogy kik használnak hamis címkét.

A külföldi működőtőke-beáramlás hatása a munkaerőpiac regionális különbségeire 1992–2001 között**

FAZEKAS KÁROLY*

A külföldi működő-tőke beáramlása a magyar gazdaságban jelentős fejlődést eredményezett ugyan, de tovább nem oldotta meg a régiók között fennálló különbségeket.

A külföldi tulajdonú vállalkozások területi eloszlása a fogadó országokban kedvelt témája az elmúlt évtized közgazdasági és regionális gazdaságtani kutatásainak. Az új gazdaságföldrajz elméleti meggondolásai és a tapasztalatok egyaránt azt mutatják, hogy a vállalatok területi eloszlása nem egyenletes a piacgazdaságokban, a vállalatok bizonyos térségekbe agglomerálódnak, és a külföldi és hazai tulajdonú vállalkozások területi eloszlása jelentős mértékben eltér egymástól (Krugman, 1991a, 1991b, 2003; Krugman–Venables, 1990). Ez a tény azzal a következménnyel jár, hogy a külföldi működőtőke be- és kiáramlása, a külföldi tulajdonú vállalatok térnyerése vagy visszaszorulása jelentős hatással van a gazdaság és a munkaerőpiac regionális különbségeire.

A témával foglalkozó szakirodalom alapján úgy tűnik, hogy a külföldi működőtőke térnyerése egy-egy országban növeli a helyi munkaerőpiacok között meglévő regionális különbségeket (Iammarino–Santangelo, 2000.) Ez a hatás különösképpen fontos Magyarországon, ahol folyamatosan növekszenek a helyi munkaerőpiacok, kistérségek közötti regionális különbségek, ahol a helyi munkaerőpiacok markáns polarizációja kö-

* igazgatóhelyettes, MTA Közgazdaságtudományi Kutatóközpont, Budapest

** Az előadás a Nemzeti Kutatási és Fejlesztési program keretében folyó „Tudás alapú gazdaság és munkaerőpiac Magyarországon a XXI. században” című kutatási program eredményein alapul.

vetkezett be a rendszerváltást követő években (Fazekas, 2002). Az ország egyre inkább kettészakad a Budapest–Bécs, Budapest–Graz tengelyek körül elterülő fejlett, magas foglalkoztatottsággal, alacsony munkanélküliséggel jellemezhető „nyertes" térségek, valamint az ország déli, keleti perifériális területein elhelyezkedő, kevésbé urbanizált, alacsony foglalkoztatottsággal és magas munkanélküliséggel jellemezhető „vesztes" térségekre. Ugyanebben az időben, azaz 1990–2001 között a külföldi érdekeltségű vállalatok részesedése az összes vállalati létszámból 27 százalékra, a saját tőkéből 42 százalékra, a hozzáadott értékből 45 százalékra, az exportból pedig 81 százalékra növekedett (KSH, 2003).

Nem kétséges, hogy a külföldi tőke ilyen mértékű térnyerése jelentős hatással volt a gazdaság, a munkaerőpiac és a foglalkoztatás regionális különbségeire. A tanulmány a külföldi tulajdonú vállalatok megnövekedett jelenlétének regionális hatásaival foglalkozik. Bemutatjuk a hazai és a külföldi tulajdonú vállalatokban meglévő álláshelyek területi eloszlásának jellemzőit, és megvizsgáljuk, miként hatott a külföldi tulajdonú vállalkozások térnyerése a munkapiac regionális különbségeire. Vizsgálatunk a társas vállalkozások álláshelyeit öleli fel. A vállalati szektor méreteiben, foglalkozási szerkezetében, területi eloszlásában az elmúlt években végbement változások meghatározó szerepet játszottak a munkaerőpiac jellemzőinek alakulásában.[1]

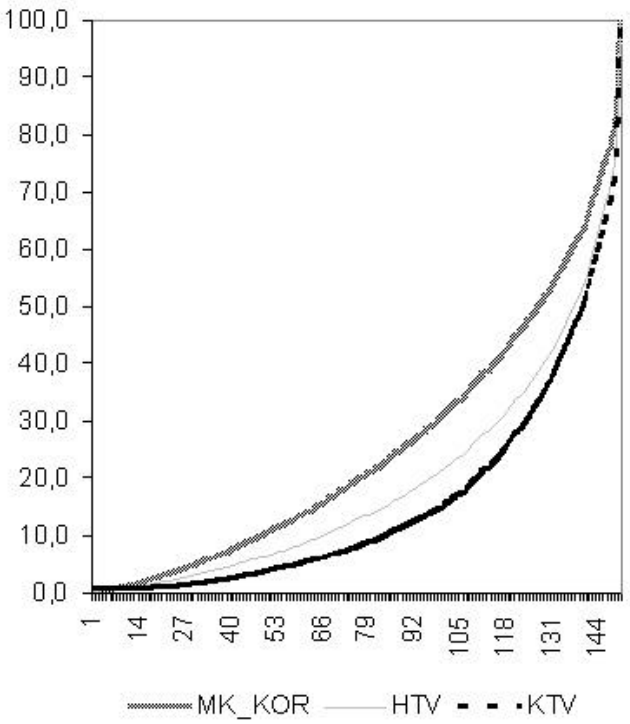
A felhasznált adatok

A hazai és külföldi tulajdonú vállalatok (HTV-k és KTV-k) területi eloszlását a KTK–KIST adatbázisból származó változók felhasználásával vizsgáljuk. Az adatbázis a hazai és külföldi tulajdonú vállalatok kistérségi szintre aggregált adatait és az elemzéshez szükséges kistérségi szintű háttérváltozókat tartalmazza. A vállalatokra vonatkozó adatok forrása a KSH vállalati mérlegbeszámolókon alapuló KSH–APEH adatbázisa. A kistérségi szintű háttérváltozók a KSH TSTAR településszintű és a FH–REG településszintű változóinak aggregálásából származnak. Az adatok az 1993–2001 közötti évekre vonatkoznak. A kistérségi szintű adatbázis összeállítása során korrigáltuk az eredetileg a vállalati központok településkódja szerint aggregált kistérségi adatokat. A vállalati mérlegbeszámolók az 1997–2001 közötti évekre tartalmazzák a vállalatok telephelyeinek településkódjait és a telephelyek létszámadatait. Azoknál a vállalatoknál, amelyeknek több kistérségben is volt telephelyük, a vállalatok adatait létszámarányosan szétosztottuk az érintett kistérségek között.

A hazai és a külföldi tulajdonú vállalatok abszolút és relatív területi koncentrációjának alakulása 1993 és 2001 között

A külföldi és hazai tulajdonú vállalatokban foglalkoztatottak létszámára, illetve létszámarányaira vonatkozóan két adatforrás áll rendelkezésünkre. A Foglalkoztatási Hivatal Bértarifa-felvételének adatai szerint 2002-ben az öt fő feletti vállalatokban foglalkoztatottak 27 százaléka dolgozott többségi és 3 százaléka kisebbségi külföldi tulajdonban lévő vállalatnál.[2] A KSH–APEH vállalati adatbázisa a társaságiadó-bevallást benyújtó vállalatok adatai alapján készül. 2001-ben a vállalatok statisztikai állományi létszáma 2,233 ezer fő volt, ebből 591 ezer fő (26,5 százalék) dolgozott külföldi tulajdonú vállalatban, 508 ezer fő (22,7 százalék) pedig többségi külföldi tulajdonú vállalatban (KSH, 2003).

1. ábra
A munkaképes korú népesség, a KTV és HTV foglalkoztatottak területi koncentrációja Magyarországon 2000-ben (Lorenz-görbék)

Forrás: KTK Regionális adatbázis.

A hazai és a külföldi tulajdonú vállalatok által foglalkoztatott létszám kistérségi szintű területi eloszlásáról a KSH–APEH adatbázisa ad használható információt. Az 1. ábrán látható Lorenz-görbék jól érzékeltetik, hogy a vállalati szektorban foglalkoztatottak területi koncentrációja lényegesen meghaladja a munkaképes korú népesség területi koncentrációját. 2000-ben a munkaképes korú népességre vonatkozó Gini-index 0,5, a hazai és a külföldi tulajdonú vállalatok által foglalkoztatot-

[1] A költségvetési szféra méretében, területi eloszlásában nem történt jelentős elmozdulás az elmúlt években. A foglalkoztatottak 14 százalékát alkotó „nem alkalmazotti" státusban lévő munkavállalók területi eloszlásának alakulása viszont fontos összetevője a munkaerőpiac regionális folyamatainak (Köllő–Vincze, 1999).
[2] Forrás: Foglalkoztatási Hivatal Bértarifa-felvétele. A felvétel az öt főnél több foglalkoztatottal rendelkező vállalatokra terjedt ki.

takra vonatkozó Gini-index 0,63, illetve 0,71 volt. A nagyfokú koncentráltságra jellemző, hogy a kistérségek felső 10 százalékában élt a munkaképes korú népesség 47,7 százaléka, a hazai foglalkoztatottak 55,3 százaléka és a külföldi tulajdonú vállalatoknál foglalkoztatottak 59,3 százaléka. A kistérségeket beazonosítva, kiderül, hogy mindhárom sokaság döntően a fővárosba és néhány urbanizált térségbe koncentrálódott. A munkaképes korú népesség 17,1, a hazai vállalatok által foglalkoztatottak 23, a külföldi tulajdonú vállalatok által foglalkoztatottaknak pedig 23,5 százaléka egyetlen térségben, a fővárosban található meg. Az egyenlőtlenségi mutató értéke mind a külföldi, mind a hazai tulajdonú vállalatok esetében nagyfokú időbeni stabilitást mutat.

Magától értetődő, hogy a vállalati álláshelyek olyan magas népsűrűségű, urbanizált térségekbe koncentrálódnak, ahol kellő számú és megfelelő képzettségű álláskereső áll a betelepülő vagy a foglalkoztatást bővítő vállalatok rendelkezésére. Annak érdekében, hogy az adottságként jelentkező munkaerő-ellátottság hatásán túli koncentrációt kimutassuk, az abszolút koncentráció mutatószámai mellett szükséges az úgynevezett relatív koncentrációs indexek számítása. Ennek képlete a Függelékben található. Az indexek azt mutatják, hogy az i régióban a t évben a régió részesedése a külföldi tulajdonú vállalatok által foglalkoztatottak összlétszámából hogyan aránylik a régiónak a munkaképes korú népesség összlétszámából való részesedéséhez. Ha a mutatószámok értéke az adott régióban kisebb/nagyobb, mint 1, akkor ez azt jelenti, hogy a régiónak a külföldi vagy a hazai tulajdonú vállalatok által foglalkoztatottakból való részesedése kisebb/nagyobb a régiónak az aktív korú népességből való részesedésénél.

A kistérségeknek a hazai és a külföldi vállalati foglalkoztatottakra számított koncentrációs indexei közötti korreláció 2000-ben 0,367 volt. Ez arra utal, hogy bár az abszolút koncentráció mértékében nincs túl nagy különbség a hazai és a külföldi foglalkoztatottak között, a hazai és a külföldi tulajdonú foglalkoztatottak területi eloszlása jelentős eltéréseket mutat. A 2. ábra a külföldi, illetve a hazai tulajdonú vállalatok által foglalkoztatottakra vonatkozó relatív koncentrációs indexek nagysága szerint számított felső kvartilisbe tartozó kistérségek területi eloszlását mutatja. Látható, hogy a külföldi tulajdonú vállalatok által foglalkoztatottak relatív koncentrációja különösen magas az ausztriai határ menti régiókban, de a keleti országrészben is vannak magas relatív koncentrációjú területek. A hazai tulajdonú vállalatok által foglalkoztatottak relatív koncentrációja ugyanakkor nem mutat szembetűnő eltérést az ország keleti, illetve nyugati térségeiben.

2. ábra

A relatív koncentrációs index nagysága szerint a felső kvartilisbe tartozó kistérségek 2000-ben

Külföldi tulajdonú vállalatok

Hazai tulajdonú vállalatok

Forrás: KTK Regionális adatbázis

A hazai és a külföldi tulajdonú vállalati foglalkoztatás relatív koncentrációját magyarázó tényezők

A vállalati foglalkoztatottak területi koncentrációját befolyásoló tényezők önálló hatásáról fontos információt kapunk, ha néhány, megfelelően kiválasztott területi változót felhasználva keresztmetszeti regressziós függvényekkel becsüljük a kistérségek relatív koncentrációs indexeit. Az elmúlt években született tanulmányok (Fazekas 1996, 2000, 2000b, Ábrahám–Kertesi, 1999; Nemes Nagy 2003.) számítási eredményei egyaránt azt mutatják, hogy Magyarországon a térségek gazdasági lehetőségeiben, foglalkoztatási kapacitásaiban meglévő regionális különbségeket alapvetően három tényezőcsoport magyarázza: a térségek ipari hagyománya, a földrajzi helyzet és a népesség iskolai végzettsége. A következőkben néhány, a fenti tényezőket mérő változóval

$$KÜLF_I_{it} = b_1 + b_2ISKOLA_{it} + b_2IPAR_{i,90} + b_3TÁVOLSÁG_i + b_4AUHATÁR_i + u$$
$$HAZ_I_{it} = b_1 + b_2ISKOLA_{it} + b_2IPAR_{i,90} + b_3TÁVOLSÁG_i + b_4AUHATÁR_i + u$$

ahol:

KÜLF_I	= külföldi tulajdonú vállalatoknál foglalkoztatottak relatív koncentrációs indexe
HAZ_I	= hazai tulajdonú vállalatoknál foglalkoztatottak relatív koncentrációs indexe
ISKA	= a hét évnél idősebb népesség által elvégzett iskolai osztályok átlaga
IPAR	= az iparban foglalkoztatottak aránya 1990-ben
TÁVOLSÁG	= a térségközpont távolsága közúton az osztrák határtól (km)
AUHATÁR	= dummy változó. Ausztriával határos kistérség = 1, egyéb kistérség = 0
bjk	= regressziós koefficiens
U	= hibatag
T	= a megfigyelés éve (t = 1993–2001)
I	= kistérség sorszáma (i =1–150)

becsüljük a hazai és a külföldi tulajdonú vállalatok relatív koncentrációs indexeit a fenti egyenletek szerint:

Az adott időszak egyes éveire vonatkozó ismételt becslések segítségével megállapítható, mely változóknak van szignifikáns hatásuk a vállalatok területi koncentrációjának alakulására, kimutatható a hatás iránya és a változók magyarázó erejének időbeli alakulása. A regressziós becslések eredményeit a Függelék F1. táblázata tartalmazza. A kiigazított R^2-ek a külföldi tulajdonú vállalatokra vonatkozó becsléseknél 0,36 és 0,51 között, a hazai tulajdonú vállalatoknál 0,42 és 0,55 között mozognak.

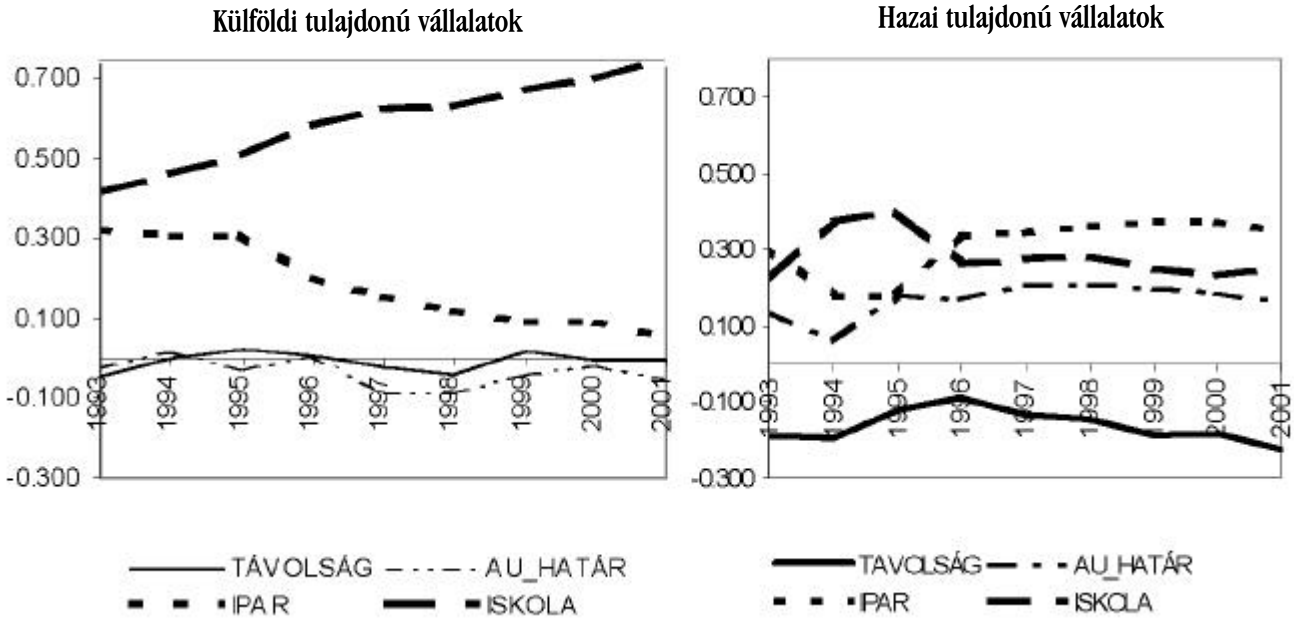
A 3. ábra a két vállalatcsoportra számított becslések standardizált regressziós együtthatóinak időbeli alakulását mutatja 1993 és 2001 között. Az eredmények összhangban vannak a vállalkozások területi koncentrációjával foglalkozó empirikus tanulmányok eredményeivel. Látható, hogy:

– az iskolázottságot és az ipari örökséget mérő változók várakozásunknak megfelelően mindkét vállalatcsoportban szignifikáns pozitív hatást mutatnak a vizsgált időszakban. Mind a hazai, mind a külföldi vállalatok azokba a régiókba koncentrálódnak, ahol viszonylag iskolázott a népesség, és már a rendszerváltás idején is viszonylag magas volt az iparban foglalkoztatottak aránya;

– a hazai tulajdonú vállalatok csoportjában a földrajzi

3. ábra

A standardizált regressziós koefficiensek időbeli alakulása a relativ koncentrációs indexek becslőfüggvényeiben 1993-2001 között

Forrás: KTK Regionális adatbázis

Forrás: KTK Regionális adatbázis

helyzetet jelző változók nincsenek szignifikáns hatással a vállalatok koncentrációjára. Az iskolázottságot jelző változó hatóereje szignifikáns és folyamatos növekedést mutat, míg az ipari örökséget jelző változó hatóereje folyamatosan csökkent az elmúlt években. A nyers adatokból ismert tendenciák tehát a többi tényező hatását kiszűrve is megmaradnak;

– a külföldi tulajdonú vállalatok csoportjában mind a négy változó szignifikáns hatást mutat. A külföldi tulajdonú vállalatok által foglalkoztatottak az ország nyugati részén található, képzett munkaerővel rendelkező ipari térségekbe, ezeken belül is különösképpen az osztrák határ menti térségekbe koncentrálódnak. A változók magyarázó ereje nem változott jelentős mértékben az elmúlt évek során.

A munkaképes korú népesség iskolai végzettsége tehát igen fontos magyarázó tényezője mind a hazai, mind a külföldi vállalatokban foglalkoztatottak térbeli eloszlásának. Az ISKOLA változó természetesen több, a térség urbanizáltságával összefüggő externális hatást is megragad.

Azokban az urbanizált régiókban, ahol viszonylag magas az iskolai végzettség, nagy a szolgáltatási szektor aránya, fejlettebb az infrastruktúra, nagyobb a vállalkozások, a civil szervezetek, a kulturális intézmények sűrűsége is. Az utóbbi jellemzőket mérő változóknak azonban az ISKOLA változó mellett nincs szignifikáns hatásuk a becslőfüggvényekben, és ha bármelyiket kicseréljük az ISKOLA változóval, akkor csökken a becslőfüggvény magyarázó ereje.

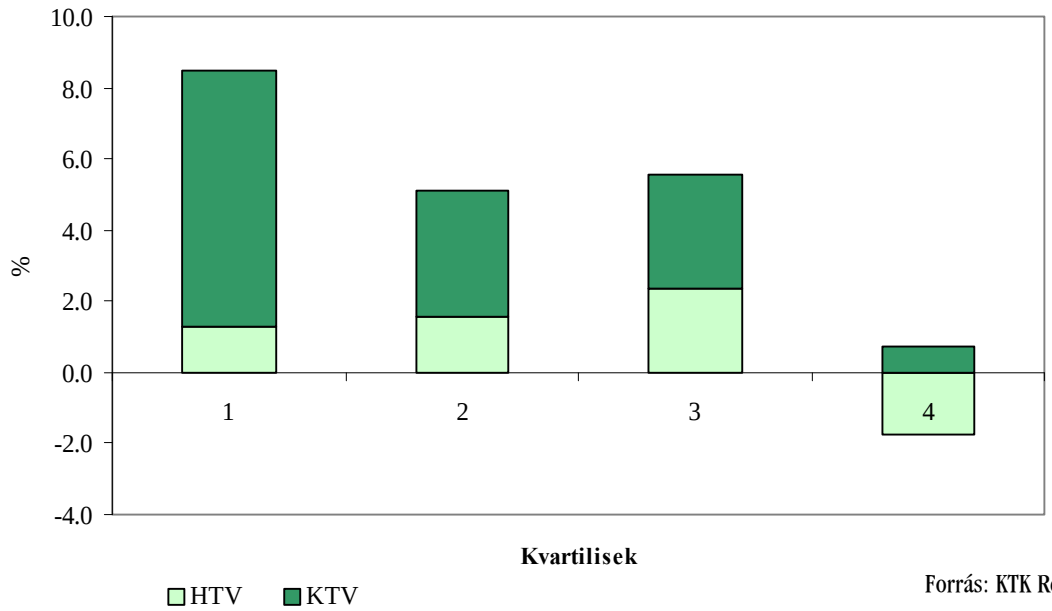
Regionális különbségek a hazai és a külföldi tulajdonú vállalatok bérszintjében, termelékenységében és a termékegységre eső bérköltségben

Annak ellenére, hogy a kilencvenes évek végén számos szakmában már munkaerőhiány volt a fejlett régiókban, és az ezekben a régiókban fizetett bérek jelentősen meghaladják a fejletlen régiók bérszintjeit,[3] továbbá a központi és a helyi önkormányzatok számos eszközzel próbálták növelni az elmaradott régiók tőkevonzó képességét, a fejlett régiókban működő vállalkozások mégsem mozdulnak el a fejletlen régiók felé, és nem változtak a beruházók telephely-választási preferenciái sem. Éppen ellenkezőleg, az alacsony foglalkoztatási rátájú régiók részesedése csökkent, a magas foglalkoztatású régiók részesedése pedig növekedett a külföld tulajdonú vállalati foglalkoztatásból az elmúlt években. A 4. ábra azt mutatja, hogy a vállalati szektorban 1993 és 2000 között bekövetkezett nettó létszámbővülés miképpen oszlott meg a kistérségek 1993-as munkanélküliségi ráták szerint számított kvartilisei között. Az összes létszámbővülés 80,4 százaléka a külföldi tulajdonú vállalatok csoportjában következett be, és a növekmény kétharmada a munkanélküliségi ráta szerinti alsó kvartilisbe tartozó térségekre jutott.

Ha a regionális bérkülönbségek mellett a regionális termelékenységkülönbségeket is tekintetbe vesszük, nem nehéz megérteni, hogy miért vonakodnak a vállalatok a növekvő szakemberhiány ellenére a fejletlen régiókba telepíteni üzemeiket.

4. ábra

A külföldi és hazai tulajdonú vállalatokban foglalkoztatottak számának változása a munkaképes korú népesség százalékában az 1993. évi munkanélküliségi ráták nagysága szerint képzett kvartilisekben 1993 és 2000 között

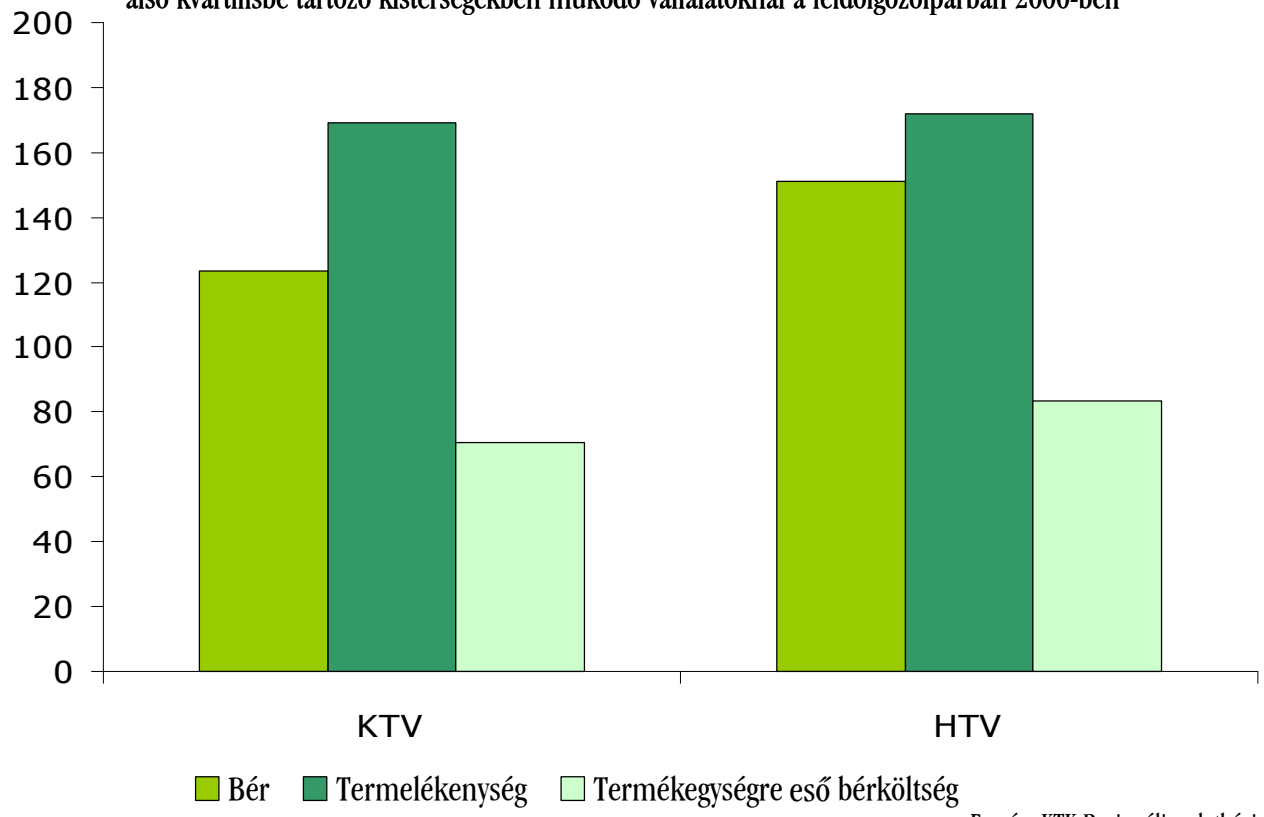

Forrás: KTK Regionális adatbázis.

[3] Köllő János (2003) számításai azt mutatják, hogy a regionális bérkülönbségek az összetételhatásoktól megtisztítva már korántsem olyan nagyok, és csökkenő tendenciát mutatnak.

5. ábra

A bérek, a termelékenység és a termékegységre jutó bérköltség regionális aránya a foglalkoztatási arány szerinti felső és alsó kvartilisbe tartozó kistérségekben működő vállalatoknál a feldolgozóiparban 2000-ben

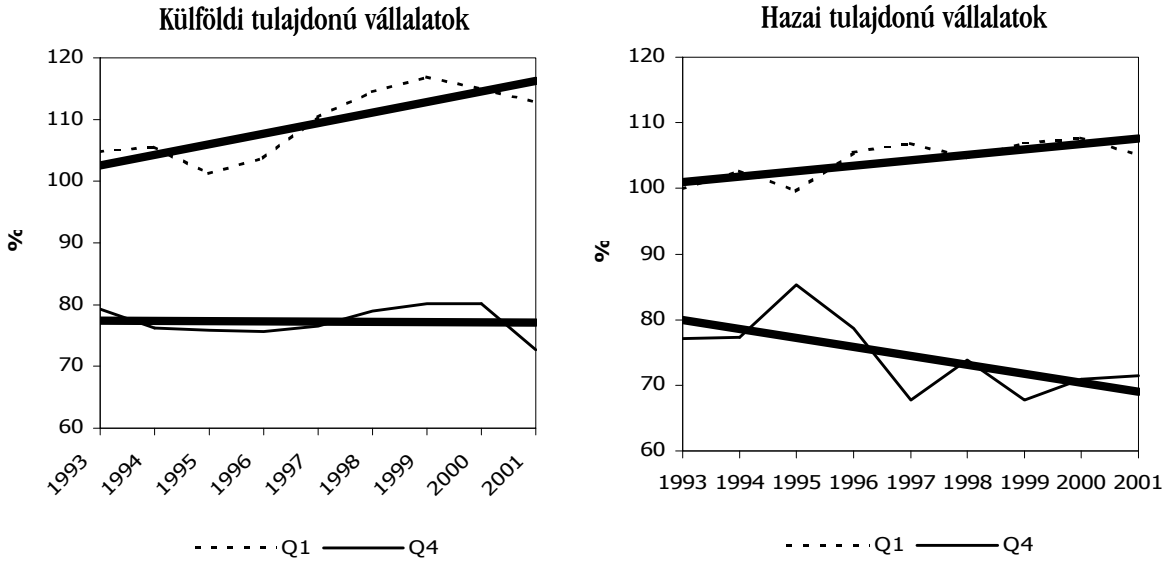
Forrás: KTK Regionális adatbázis.

Az 5. ábra a bér, termelékenység és termékegységre jutó regionális munkaerőköltség-különbségeket mutatja a feldolgozóiparban, külön a külföldi és külön a hazai tulajdonú vállalatok csoportjában. A régiókat a foglalkoztatási ráta szerint osztottuk négy csoportba. Látható, hogy a mutatók regionális különbségei jelentősek mindkét vállalatcsoportban. A bérek magasabbak a magas foglalkoztatottságú régiókban, és alacsonyabbak az alacsony foglalkoztatottságú régiókban, de a jelentős termelékenységkülönbségek miatt a termékegységre jutó munkaerőköltség a fejlett régiókban jóval alacsonyabb, mint a fejletlen régiókban.

A regionális termelékenységkülönbségeket a régióspecifikus jellemzők (logisztikai adottságok, a nagyvárosi agglomerációk által nyújtott externáliák) megléte vagy hiánya mellett számos vállalatspecifikus tényező befolyásolja. Ilyen tényezők például az ágazati

6. ábra:

A termelékenység alakulása a munkanélküliségi ráta nagysága szerint az alsó és a felső kvartilisben muködő feldolgozóipari vállalatokban

Forrás: KTK Regionális adatbázis.

Megjegyzés: Q1 = alsó kvartilis; Q4 = felső kvartilis; Termelékenység = egy főre eső nettó árbevétel

összetétel, a technológia fejlettsége, az adott régió vállalataira jellemző tőke- vagy munkaintenzív technológiák. A rendelkezésünkre álló adatbázis sajnos nem alkalmas a régió- és vállalatspecifikus hatások elkülönítésére. Mindenesetre a „jó" és a „rossz" régiók közötti regionális termelékenységkülönbségek időbeli alakulása mind a külföldi, mind a hazai tulajdonú vállalatok csoportjában figyelemre méltó tendenciát mutat. A 6. ábra a foglalkoztatási ráta nagysága alapján a felső és az alsó negyedbe tartozó kistérségekben működő külföldi és hazai tulajdonú feldolgozóipari vállalatok termelékenységkülönbségeinek időbeli alakulását mutatja 1993 és 2001 között. Látható, hogy a termelékenységkülönbségek mindkét csoportban növekedtek az évek során.

A regionális termelékenységkülönbségek növekedése részben a regionális hatások egy speciális fajtájából, nevezetesen az adott régióban működő külföldi és hazai tulajdonú vállalatok között közvetlenül (például a beszállítói, kooperációs kapcsolatok révén) vagy közvetve (például a vállalatok közötti munkaerő-áramlás révén) meglévő, úgynevezett regionális spillover hatásokból[4] adódik.

A közép-kelet-európai országokban vagy éppen a Magyarországon meglévő spillover hatásokkal foglalkozó empirikus tanulmányok általában alátámasztják, hogy valóban léteznek ilyen hatások: a külföldi tulajdonú vállalatok beáramlása egy-egy régióba pozitív hatással van a régióban működő hazai tulajdonú vállalatok termelékenységére (Schoors–van der Tol 2002; Sgard, 2001; Günther, 2002; Konings, 2000). Ez a hatás legalábbis részben megmagyarázza a jó és rossz régiókban működő vállalatok közötti termelékenységkülönbségek növekedését. Minél nagyobb egy-egy régióban a külföldi tulajdonú vállalatok sűrűsége, annál erősebbek a külföldi tulajdonú vállalatok felől a hazai tulajdonú vállalatok felé irányuló spillover hatások és a vállalatokat a fejlett urbanizált régiókba tömörítő agglomerációs hatások. Ezekkel arányban egyre kevésbé lehet a vállalatokat az elmaradott, alacsony termelékenységű régiókban történő beruházásokra ösztönözni.

Összefoglalás és következtetések

A külföldi tulajdonú vállalatok térnyerése jelentős mértékben hozzájárult a munkanélküliség és foglalkoztatás regionális különbségeinek növekedéséhez az elmúlt években. Foglalkoztatásbővülés összességében csak a külföldi tulajdonú vállalatok csoportjában következett be, és ez a bővülés döntő részben az ország fejlettebb, magas foglalkoztatottsági rátával jellemezhető területeire esett.

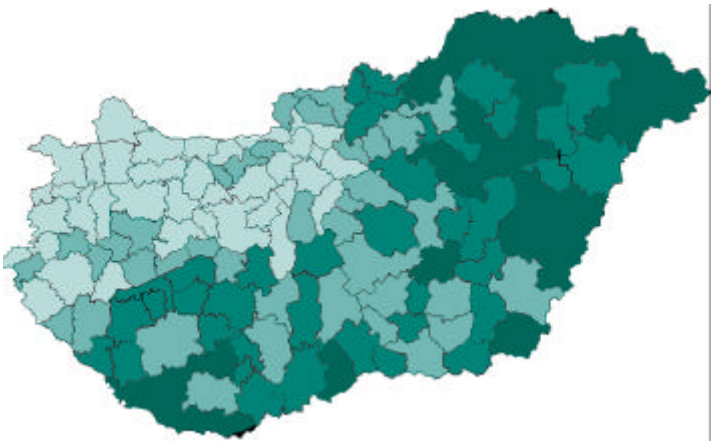
A külföldi tulajdonú foglalkoztatottak relatív koncentrációja a nyugati határhoz közeli, kedvező földrajzi fekvésű, iskolázott népességgel rendelkező urbanizált ipari régiókban volt magasabb az átlagosnál. Az iskolázottság és az ipari hagyományok a hazai tulajdonú vállalatok területi eloszlását is befolyásolják, de a nyugati határtól való távolság hatása nem volt kimutatható ebben a vállalatcsoportban. A vállalatok területi eloszlásának alapvető jellemzői nagy stabilitást mutatnak. A „jó" és rossz" régiókban működő vállalatok közötti jelentős és növekvő termelékenységkülönbségek is hozzájárulhatnak ehhez a stabilitáshoz. A regionális termelékenységkülönbségeket meghatározó vállalatspecifikus és régióspecifikus tényezők mellett a külföldi tulajdonú vállalatok felől a hazai tulajdonú vállalatok felé irányuló pozitív spillover hatások is szerepet játszhatnak abban, hogy a hazai tulajdonú vállalkozások is a legfejlettebb régiókban koncentrálódnak. A fentiekben összefoglalt tapasztalatok alapján aligha várható, hogy a külföldi vagy akár a hazai tulajdonú vállalkozások áttelepülnek a leginkább elmaradott térségekbe, és így csökkennek a legfejlettebb és a legkevésbé fejlett régiók közötti különbségek. Ebből a szempontból az Európai Unióhoz való csatlakozás, a külföldi tulajdonú vállalatok további térnyerése, illetve a hazai tulajdonú vállalatok közötti kapcsolatok felerősödése inkább növeli a meglévő regionális különbségeket.

Az előzőkben láttuk, hogy a helyi népesség iskolázottsága meghatározó hatással van a kistérségek tőkevonzó képességére. Nem kétséges, hogy az iskolázottság növelése alapvető feladat, amely csak hosszabb távon, az oktatási infrastruktúra jelentős fejlesztésével érhető el. Láttuk, hogy az iskolázottság mellett a földrajzi helyzet, a térségek logisztikai adottságai és az ipari tapasztalatok megléte jelentős hatással van a térségek tőkevonzó képességére. A fejlett nyugat-európai innovációs központoktól való távolság utazási időben, szállítási költségekben mérve csökkenthető a szállítási infrastruktúra fejlesztésével, mindenek előtt az autópálya-hálózat bővítésével. Az eddigi autópálya-építések azt mutatják, hogy néhány kelet-magyarországi és északkelet-magyarországi urbanizált terület az autópálya elkészülte után viszonylag gyorsan hozzákapcsolódott a Budapest körüli agglomerációhoz.

Sokkal nehezebb kérdés, hogy mit lehet tenni az ország északkeleti, keleti és déli határ menti térségeiben lévő elmaradott, rurális, „városhiányos" térségekkel? Vajon mit hozhat e térségek számára az Európai Unióhoz való csatlakozás? A globalizáció előrehaladásával, az európai gazdasághoz való egyre szorosabb kapcsolódással járó folyamatok regionális következményeit tekintve nem tűnik valószínűnek, hogy meg lehet állítani tová-

[4] A spillover hatások magyar megnevezése még nem alakult ki a szaknyelvben (a spillover szó szerint átcsapást – mint egy hullám esetében –, átlöttyenést jelent). A kifejezés olyan externális gazdasági hatásokra utal, amelyek bizonyos jellemzők, normák, technológiák vállalatok közötti „átszivárgását" eredményezik, amely valamilyen közelség következménye. A közelség lehet földrajzi vagy egyéb, például szektorális. Ha egy nagy, minőségi igényekkel fellépő vállalkozás beszállítókkal kerül kapcsolatba, akkor sok esetben a korábbinál feszesebb műszaki feltételeket szab meg, esetenként önmaga ad át technológiát. Hasonló eredménnyel járhat, ha a fejlett technológiájú vállalkozástól kilépő dolgozó a korábban elsajátított szaktudást az új munkahelyén a termelési folyamat részévé teszi.

7. ábra:
A foglalkoztatottsági ráta nagysága szerint kvartilisekbe sorolt kistérségek eloszlása 2001-ben

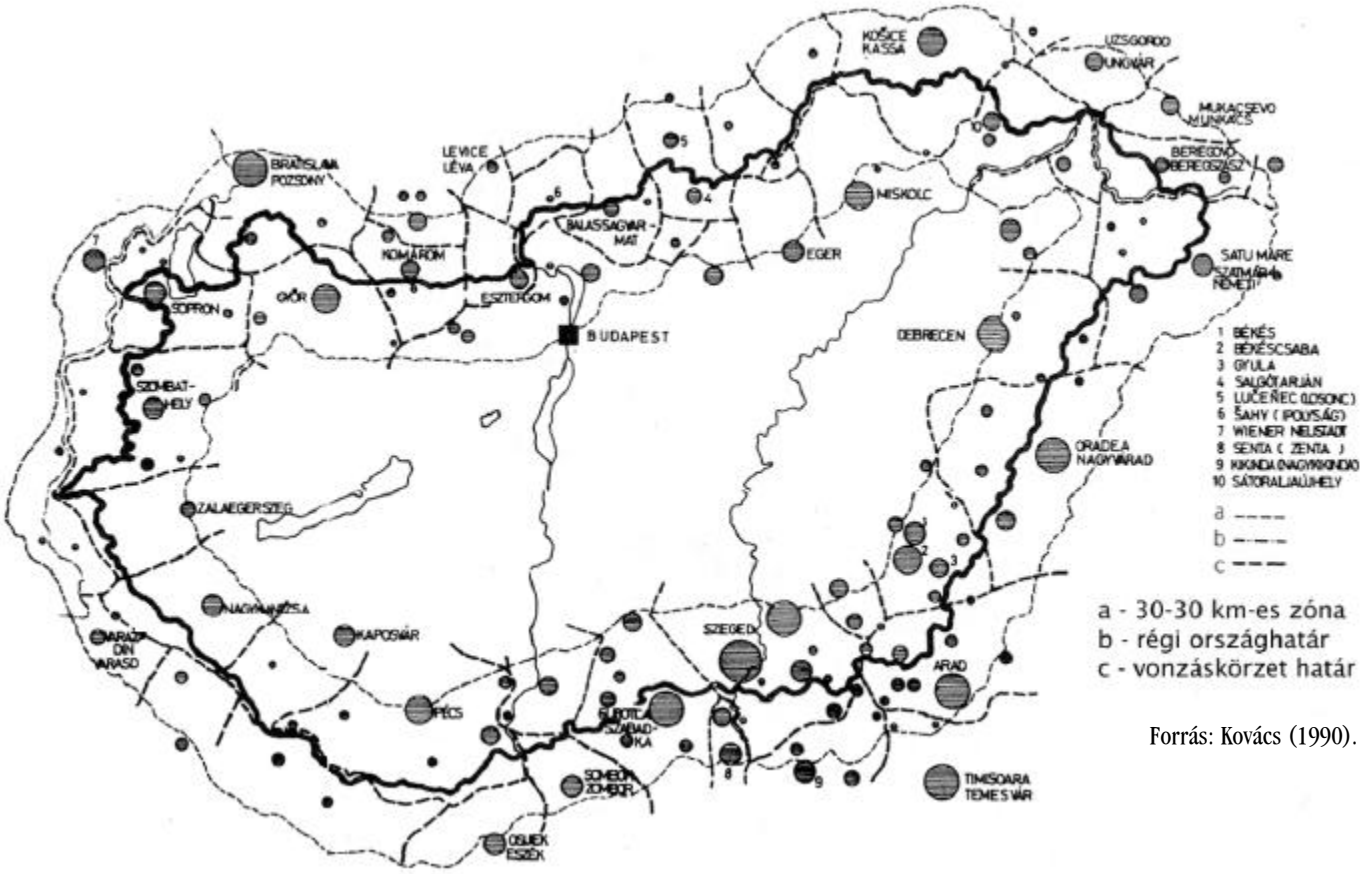

Forrás: KTK Regionális adatbázis
Megjegyzés: Sötét zöld = alsó kvartilis; Világos zöld = felső kvartilis

bi leszakadásukat és elszegényedésüket. A tanulmány végén mindazonáltal az Európai Unió kibővítésének egy pozitív regionális következményére szeretném felhívni az olvasó figyelmét.

A 7. és a 8. ábra a foglalkoztatási ráta szerint az alsó kvartilisbe tartozó kistérségeket, valamint a határ menti városok vonzáskörzeteit mutatja. Jól látható, hogy az alacsony foglalkoztatottságú kistérségek jelentős része olyan határ menti térségben van, ahol a térség korábbi vonzásközpontja (például Kassa, Nagyvárad, Arad) a jelenlegi határ túloldalán található. Nem kétséges, hogy ezek a térségek a környező országok Európai Unióhoz való csatlakozása után hosszabb távon újra a korábbi városközpontok vonzáskörzetébe kerülnek, és részei lehetnek a városok köré szerveződő helyi munkapiacoknak. A határok megszűnése így néhány, ma távoli, perifériális helyzetű, városhiányos térség számára lehetővé teheti, hogy hozzákapcsolódjanak a határ túloldalán lévő és reményeink szerint hosszabb távon fejlődőképes, urbanizált térségközpontokhoz.

8. ábra:
A határmenti térségekbe eső városok vonzáskörzetei

Forrás: Kovács (1990).

Forrásmunkák:

Ábrahám Árpád – Kertesi Gábor (1998): Regional unemployment rate differentials in Hungary 1990–1995. The changing role of human capital. In. Halpern, L.–Wyplosz, Ch. (szerk.): Hungary – Towards a market economy, Cambridge University Press.

Fazekas Károly (1996): Types of Micro-regions, Dispersion of Unemployment, and Local Employment Development in Hungary. Eastern European Economics, Vol. 34. No. 3.

Fazekas Károly (2000a): Regional Labour Market Differentials during Transition in Hungary. In. Petracos, G.–Maier, G.–Gorzelak, G. (szerk.), Integration and Transition in Europe: The Economic Geography of Interaction, Routledge, London.

Fazekas Károly (2000b): A külföldi működőtőke-beáramlás hatása a munkaerőpiac regionális különbségeire Magyarországon. Magyar Tudomány, 2000. 7. sz., 823–840.

Günter, J. (2002): The significance of FDI for innovation activities within domestic firms. The case of Central East European transition economies. IWH Discussion Papers. No. 162.
Iammarino, S.–Santangelo, G. D. (2000): Foreign Direct Investment and Regional Attractiveness in the EU Integration Process. Some evidence for the Italian regions. European Urban and Regional Studies. Vol. 7. No. 1., 5–18.
Konings, J. (2000): The Effects of Direct Foreign Investment on Domestic Firms: Evidence from Firm Level Panel Data in Emerging Economies. William Davidson Institute Working Paper, No. 344.
Kovács Z. (1990): A határ menti területek központhálózatának átalakulása az I. világháború utántól napjainkig. Földrajzi Közlemények, No. 1–2., 3–16.
Köllő János (2002): Regional differences in Earnings and Wage Costs. In. Fazekas Károly–Koltay Jenő (szerk.): The Hungarian Labour Market. Review and Analysis 2002. Institute of Economics. Budapest.
Köllő János (2003): Regionális kereseti és bérköltség-különbségek. In. Fazekas Károly (szerk.): Munkaerőpiaci Tükör 2003. MTA Közgazdaságtudományi Kutatóközpont. Budapest.
Köllő János–Vincze Mária (1999): Self-employment, Unemployment and Wages: Regional Evidence from Hungary and Romania. Budapest Working Papers on the Labour Market, BWP 99/7.
Krugman, P. (1991a): Increasing Returns and Economic Geography. Journal of Political Economy, Vol. 99. No. 33. 433–499.
Krugman, P. (1991b): History and Industry Location: The Case of the Manufacturing Belt. American Economic Review, 81., 80–83.
Krugman, P. (2003): Földrajz és kereskedelem, Tankönyvkiadó, Budapest.
KSH (2003): A külföldi működőtőke Magyarországon, 2000–2001. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
Markusen, J. R.–Venables, A. J. (1995): Multinational Firms and the New Trade Theory. NBER Workin Paper. No. 5036., február.
Nemes Nagy József (2000): The new regional structure in Hungary. In. Petracos, G.–Maier, G.–Gorzelak, G. (szerk.): Integration and Transition in Europe: The Economic Geography of Interaction. Routledge, London.
Nemes Nagy József (2001): New Regional Patterns in Hungary. In. Measburger, P.–Jöns, H. (szerk.): Transformations in Hungary. Essays in Economy and Society. Physica Verlag, Heidelberg.
Nemes Nagy József (2003): A „hely" és a „fej". A regionális tagoltság tényezői az ezredforduló Magyarországán. Budapesti Munkatudományi Füzetek. BWP 2003/5. (megjelenés alatt)
Schoors, K.–Bartoldus, van der Tol (2002): Foreign Direct Investment Spillovers within and between Sectors. Evidence from Hungarian Data. Gehnt University Working Paper, 2002/157.
Sgard, J. (2001): Direct Foreign Investments and Productivity Growth in Hungarian Firms, 1992–1999. CEPII Working Papers. No. 19.

Függelék

A) Arelatív koncentrációs index számítása

$$KÜLF_I_{ij} = (FDIL_{ij} / \Sigma_i FDIL_{ij}) / (\Sigma_j WAPOP_{ij} / \Sigma_{ij} WAPOP_{ij}) \qquad 0 < KÜLF_I_{ij} < \infty$$

$$HAZ_I_{ij} = (DL_{ij} / \underline{S}_i DL_{ij}) / (\Sigma_j WAPOP_{ij} / \Sigma_{ij} WAPOP_{ij}) \qquad 0 < HAZ_I_{ij} < \infty$$

ahol:

FDIL : külföldi tulajdonú vállalatoknál foglalkoztatottak száma
DL : hazai tulajdonú vállalatoknál foglalkoztatottak száma
WAPOP : munkaképes korú népesség
(i) = kistérség,
(j) = ágazat.

B) Külföldi tulajdonú vállalatok

Függő változó = KÜLF_I	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Kiigazított R^2	0,363	0,377	0,428	0,390	0,465	0,504	0,510	0,486	0,489
F	22,118	23,394	28,879	24,774	33,423	38,837	39,778	36,279	36,698
Szignifikancia	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
TÁVOLSÁG	**–0,191**	**–0,198**	**–0,120**	**–0,094**	**–0,136**	**–0,149**	**–0,187**	**–0,186**	**–0,228**
	–2,385	–2,499	–4,320	–1,213	–1,876	–2,141	–2,707	–2,715	–3,232
	0,018	0,014	0,000	0,227	0,063	0,034	0,008	0,007	0,002
AU_HATÁR	**0,139**	**0,060**	**0,182**	**0,167**	**0,201**	**0,201**	**0,200**	**0,188**	**0,160**
	1,862	0,806	2,591	2,297	2,949	3,071	3,066	2,822	2,408
	0,065	0,422	0,011	0,023	0,004	0,003	0,003	0,005	0,017
IPAR	**0,305**	**0,179**	**0,182**	**0,337**	**0,346**	**0,362**	**0,375**	**0,379**	**0,350**
	3,921	2,339	2,506	4,509	4,955	5,409	5,646	5,597	5,186
	0,000	0,021	0,013	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
ISKOLA	**0,214**	**0,376**	**0,403**	**0,265**	**0,275**	**0,283**	**0,251**	**0,237**	**0,256**
	2,502	4,485	5,078	3,261	3,632	3,921	3,517	3,269	3,538
	0,013	0,000	0,000	0,001	0,000	0,000	0,001	0,001	0,001